

A kereszténység felvételétől a késő középkori plébánosi testvérületekig

Ribi András (szerk.): *Prépostok, apátok, vikáriusok: Tanulmányok.* Pécs, Kronosz Kiadó, 2021. 314 oldal

A Pécsi Tudományegyetem és az Eötvös Loránd Tudományegyetem oktatói és fiatal kutatói által alkotott, az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat keretében működő „Középkori Magyar Egyházi Archontológia (1000–1387) Kutatócsoport” immáron harmadik kötetével jelentkezett, amelyben az olvasó – hasonlóan az elsőhöz¹ – ismételten a csoport tagjainak írásai, illetve egy „külsős” történész tollából származó tanulmány révén nyerhet betekintést a középkori egyháztörténeti kutatások legújabb eredményeibe.

A kötet első fejezetében a szerzők – a projekt vállalásainak megfelelően kitekintve a magyarországi fókuszú vizsgálódásból – közép-európai kontextusba helyezve elemzik választott témáikat. A kutatócsoport korábbi vezetője, Font Márta professzor asszony tanulmányában a krisztianizáció 10–11. századi folyamatát ismerteti, méghozzá, kapcsolódva kutatói pályafutása egyik fő témájához, az ún. Köztes-Európa, azaz a magyar, cseh, lengyel területeket, valamint Kijevi Ruszt magába foglaló régió tekintetében. Font elemzésében különböző összehasonlító táblázatok segítségével vázolja fel a közös vonásokat, valamint a dinasztiák által uralt területeken végbemenő folyamatokat is bemutatja.

A kolozsvári Kovács Mihai írásában ugyancsak tágabb perspektívát nyújt amely kifejezetten hasznos a magyar medievisztika számára, ugyanis – folytatva Buják Gábor az első kötetben megjelent, a szlovák középkorkutatással kapcsolatos írását – az 1918 utáni román középkorkutatás egyháztörténeti vonatkozásait illetően nyújt általános képet, segítve ezzel az egyes történészek és műveik, illetve a nagyobb kutatási témák vonatkozásában való tájékozódást. Fontos kitétel azonban, hogy a szerző a nyugati egyház történetére vonatkozó vizsgálódásokat elemzi csak, három korszakra bontva azt. Az összefoglalás több szempontból is

¹ Thorockay Gábor (szerk.): *Püspökök, káptalanok, tizedek: Tanulmányok.* Pécs, 2020. L. Barabás Gábor: Thorockay Gábor (szerk.): *Püspökök, káptalanok, tizedek.* *Pontes* 3. (2020), 209–212.

különösen fontos, lévén, bár a román kutatás elsősorban az ortodox egyháztörténet kutatására fókuszál, de fontos munkák láttak napvilágot a nyugati kereszténységre vonatkozóan is, valamint arról sem feledkezhetünk meg, hogy Kovács a nem román szerzők tollából, de román nyelven megjelent munkákat is bevonta összefoglalásába. Egyetlen kritikaként olvasói szemmel talán az róható fel, hogy az egyes munkák adatai a lábjegyzetekben nem, csak a tanulmány végi bibliográfiában lelhetők fel.

Buják Gábor a kötet második fejezetét nyitó munkájában a Szepességben működő plébánosi testvérületek történetét vizsgálja középkori keretekben. Buják írásában a Szepesség egyházszervezetének a működését ismerteti elsőként, majd szűkebb témájára fókuszálva a testvérületek szerveződésének alapjaival, valamint gyakorlati funkciójukkal foglalkozik behatóbban. Ezt a célt egy, a testvérületek eredetére és céljaira vonatkozó általános, a magyar mellett az európai helyzetre is kitékintő összefoglalás is támogatja. Fontos része továbbá a tanulmánynak egy forráskiadás is, a szerző ugyanis közreadja egyrészt a 24 királyi plébános testvérületének adományozott búcsúik szövegét, valamint az 1520-ban begyűjtött, majd Lőcsén átadott pápai tizedek befizetésére vonatkozó összeírást is. Buják természetesen nem pusztán közreadja a szöveget, de alapos elemzésüket is nyújtja, amely révén az olvasó egyebek mellett a területi alapon szerveződő testvérületek működésébe is betekintést kaphat. A tanulmányt az adatok térképes ábrázolása, valamint több összefoglaló táblázat zárja.

Farkas Csaba írásában az Anjou-kori szentszéki bíraskodás történetének talán legjobban dokumentált részét, az egri egyházmegyei vikáriusok működését ismerteti. Hasonlóan az előző íráshoz, egy általános bemutatás alapozza meg az elemzést, amely részt az egri püspökök helynökeinek áttekintése követi, majd Farkas az adatokat táblázatos formában is közreadja. A szerző az egri vikáriusok joghatóságát is elemzi, kitérve egyebek mellett a bíróságuk elé került ügyek természetére, valamint a perek lefolyásának jellegzetességeire is. Kritikaként legfeljebb az egyházi tilalom (*interdictum*) és a kiközösítés (*excommunicatio*) fogalmainak nem konzekvens használata fogalmazható meg. Farkas végezetül a vicevikáriusok, a vikáriusi ülnökök, valamint az eljárásokba bevonódó egyházmegyei papság helyzetét is elemzi. Az írást végül az egri vikáriusok 1324 és 1388 közötti archontológiája zárja.

A kötet szerkesztője, Ribí András a második nagyobb egységet záró tanulmánya ugyancsak magába foglal egy archontológiai részt. A szerző – egy frappáns popkulturális utalással kikacsintva a szakmai szövegből – az Anjou-kori udvari hiteleshelyként működő kápolnaispáni intézmény kutatástörténetét, valamint eljárásainak – mennyiségi és minőségi – jellegzetességeit ismerteti. Ribí az eredményeit, megkönnyítendő az adatok feldolgozását, számos táblázattal szemlélteti. Ugyanez mondható el a hiteleshelyi kiküldötteket és királyi embereket elemző

résszel kapcsolatban is. A szerző mindezeken túl elemzi a vonatkozó oklevelekben feltűnő pereskedők körét is. Végezetül – kapcsolódva Ribi korábbi kutatásaihoz – az olvasó egy kitekintést kap a Visegrádon működő intézmény és a később kialakult országos hatáskörű hiteleshely működése közötti összefüggésekről, majd a királyi kápolnaispánok és helyetteseik archontológiája zárja a kiváló tanulmányt.

A PTE korábbi, az ELTE jelenlegi tanszékvezető professzora, a kutatócsoport vezetője, Bagi Dániel írása nyitja a kiadvány utolsó, *Prépostság – Apátság* című fejezetét. A szerző a bozói premontrei prépostság 12. századi birtokösszeíró oklevelét vette vizsgálat alá. Elemzésében a diploma utolsó kiadója, Richard Marsina eredményeiből indult ki, és pontosítja azt az oklevél *datatióját*, valamint a vélelmezett hamisítvány mivoltát illetően. Galambosi Péter ugyancsak egy monostorral, a csatári bencés apátsággal foglalkozik tanulmányában, annak a forrásadottság folytán nehezen feltárható történetét foglalja össze. Elemzését a szerző az alapító Gutkeled nemzetség történetének ismertetésével kezdi, majd az alapítás körülményeire és kérdéseire tér ki, elvetve például a 12. század előtti kezdetek és így a kontinuitás lehetőségét. Galambosi ismerteti az apátság birtokait, az ún. Csatári- vagy Gutkeled Biblia kérdéseit, valamint a monostor hiteleshelyi tevékenységét is. A tanulmányt a monostor személyi összetételére vonatkozó adatok elemzése, majd az apátság megszűnésének bemutatása után a 13–16. századi csatári apátok névtára zárja.

A kötet utolsó írásában Thoroczkay Gábor – folytatva korábbi, egyes társaskáptalanok történetét feldolgozó munkái² sorát – az aradi királyi alapítású prépostság történetét dolgozta fel a kezdetektől 1342-ig. A jeles budapesti történész tanulmányában az Arad elnevezés eredetétől, a társaskáptalan létrehozásának vitatott körülményeit, illetve a kapcsolódó okleveleket teszi először vizsgálódás tárgyává. A szerző ezek után sorra veszi a későbbi adatokat, kitérve egy-egy fontosabb ügyre, valamint méltóságviselőre és az egyes prépostok azonosítására is. Az olvasó képet kaphat továbbá a prépostság birtokairól, valamint sójövodelmeiről és hiteleshelyi tevékenységéről is.

Összességében elmondható, a kutatócsoport ismételten egy olyan tanulmánykötetet tett le az asztalra, amely egyrésztől betekintést nyújt a műhelyben folyó

² Thoroczkay Gábor: A szebeni prépostság történetének főbb kérdései a XIV. század közepéig. Fons 19. (2012), 37–55.; Thoroczkay Gábor: A dömösi prépostság története alapításától I. Károly uralkodásának végéig. Fons 19. (2012) 409–433.; Thoroczkay Gábor: A messziről jött királyné prépostsága. (A hajszentlőrinci társaskáptalan korai története 1342-ig). In: Bárány Attila – Dreska Gábor – Szóvák Kornél (szerk.): Arcana tabularii. (Tanulmányok Solymosi László tiszteletére). Budapest – Debrecen, 2014. I. 321–335.; Thoroczkay Gábor: A Szent Bölcsesség egyháza. (A titeli társaskáptalan története a kezdetektől a XIV. század közepéig). Fons 21. (2014), 331–350.; Thoroczkay Gábor: A székesfehérvári prépostság és bazilika az Árpád-korban. In: Thoroczkay Gábor: Ismeretlen Árpád-kor. (Püspökök, legendák, krónikák). Budapest, 2016. 141–183.; Thoroczkay Gábor: Prépostság a nyugati határszélen. (A vasvári társaskáptalan története a kezdetektől a 14. század közepéig). Fons 26. (2020), 157–171.

munka legújabb eredményeibe, másrésről a magyar középkori egyháztörténet kutatását is kiválóan reprezentálja. Nem kizárólag a kutatók, de a történelem szakos hallgatók és a téma iránt érdeklődő nagyközönség számára is jó szívvel javasoljuk a kötet kézbevételét. Általános kritikaként egyedül az angol nyelvű rezümék hiánya hozható fel, amely nagyban megkönnyítené, hogy az írások határainkon túl is felkeltsék a szakma figyelmét, ezáltal is segítve a régió kutatói közötti disszeminációt.

Barabás Gábor